

TROLDSPEJLET

NR. 51 – AUGUST 2024

Kære medlemmer

Dette nummer af Troldspejlet handler om **THURØ** og om nogle af de mennesker, der har boet der eller besøgt Karin Michaëlis på øen.

Vi bringer et fyldigt referat af en gruppe medlemmers *udflugt til Thurø* lørdag d. 25. maj.

Dernæst præsenterer vi et forbedret *genoptryk* af Sine Bang Nielsens bog om mange af gæsterne på Thurø: *Den grønne ø, Karin Michaëlis' asyl*, efterfulgt af en aktualiseret anmeldelse af bogen ved *Margit Andersen*.

Fra Wien har vi modtaget *et ukendt brev fra Karin Michaëlis*, som her aftrykkes for første gang.

Derpå følger: *Thurø – billeder i sindet*

Fra bogen *Das heilige Feuer* med tekster af *Karin Michaëlis* (1930) bringes her den afsluttende artikel *Was die Post bringt* i dansk oversættelse.

Allerførst kommer dog mindeord om Johan Rosdahl, meddelelse om hæderspris til skaberen af Karin Michaëlis-busten og info om arrangementer i det tilstundende efterår.

Mindeord om Johan Rosdahl 1949-2024

Få dage efter jeg var flyttet til København i 2015 fik jeg en mail fra Johan Rosdahl. Han spurgte, om vi ikke skulle få noget af Karin Michaëlis udgivet. Jeg kendte ham ikke, men vidste, at han havde vist interesse for Karin Michaëlis Selskabet og havde været formand for LISE, et forsøg på at samle de skrantende litterære selskaber. Det gik trægt og Johan slog fast over vores første kop kaffe på Diamanten, at de litterære selskabers tid var omme. Jeg protesterede med eksemplerne Proust, Joyce, Pontoppidan (som Johan havde været en afholdt formand for) og Karin Michaëlis. Vi kunne lide hinanden, Johans humor var oplivende, han var hurtig i replikken og kunne sagtens tåle, at jeg var både kritisk og skeptisk og smittet af universitets-jargonen. Og så var han ikke bange for følelser.

Johan gik i gang med at massere forlaget Gladiator og vi fik lavet en nyudgivelse af *Krigens Ofre* med artikler fra både den danske og den tyske udgave fra 1916 og 1917. Den vakte ikke den store opsigt i 2017, men er blevet aktuel igen efter krigen i Ukraine. Artiklerne i bogen fokuserer på mange af de østeuropæiske flygtninge og på de gode gerninger og nye ideer, som krigens brutalitet var med til at skabe bag ved fronten. Her fik krigen et menneskeligt og feminint ansigt.

I 2022 udgav vi så *Karin Michaëlis Forfatter og aktivist* på UPress, som blev overraskende godt modtaget. Og som skabte en ny interesse for ikke bare mennesket, men også forfatterskabet.

Johan begyndte at komme til møderne i Karin Michaëlis-Selskabet og det gik op for mig, at der var få litterære bestyrelser, som Johan ikke havde været medlem af ved siden af et travlt liv som operaelsker og gymnasielærer i dansk. Han blev aldrig valgt ind i bestyrelsen i Karin Michaëlis-Selskabet, han mødte bare op og havde fine ideer og sjove initiativer, som fx at få fremstillet en bogstøtte med hende, at få genudgivet *Den farlige Alder* på Alhambra, at få Karin Michaëlis udnævnt som årets klassiker i 2022 og at få DSL og Gyldendal til at genudgive de tidlige romaner *Barnet* og *Lillemor* med forskningsbaserede efterord. Men så døde han hurtigt og uventet, for han fortalte ingen, hvor dårligt han havde det. Ligesom han underspillede den sorg det var for ham at miste en datter alt for tidligt. Hans munterhed skjulte meget for mange, selvom han var åben om det meste.

Johans efterord til *Lillemor* sidder jeg nu alene med og jeg savner hver dag det muntre løft og de gode ideer, som Johan gav til projektet, ligesom jeg savner de lange og mange kaffeaftaler på Diamanten. Jeg tænker tit på Johans kone Susanne Keiding og hans familie. Jeg ved, at mange af Johans gamle elever mindes ham med glæde. Karin Michaëlis Selskabet nød godt af Johans tilstedeværelse, gode ideer og initiativer, så det er sørgeligt, at han ikke er mere. Elsket og savnet, det var og er Johan. Vi er mange, der smiler med blanke øjne ved mindet om ham.

Karen Klitgaard Povlsen

Hæder til Gudrun Steen-Andersen

Som en af fem billedhuggere fik ***Gudrun Steen-Andersen***, der skabte busten af *Karin Michaëlis*, (opstillet foran Kulturhuset i Randers d. 7.3. 2020), overrakt hædersprisen fra **Carl Niensens og Anne Marie Carl-Niensens legat** ved et arrangement på Den Frie udstilling d. 8. juni i år. Hædersprisen er den største enkeltstående kulturpris i Danmark. Udover æren modtager hver kunstner 750.000 kr.

Nyproduktioner og udvalgte hovedværker af de fem billedhuggere var udstillet på Den Frie i perioden 9. juni – 4. august 2024.

Gudrun Steen-Andersen

Busten af Karin Michaëlis ved afsløringen 7.3.2020

En gruppe på 8 foretager en **REJSE** til **VESTPREUSSEN** i Karin Michaëlis' fodspor under ledelse af Paul Opstrup d. 2. - 9. oktober, og vi håber at kunne bringe et referat af turen i næste Troldspejl.

For alle dem, der på det tidspunkt er hjemme i Danmark, er der interessante indtryk af hente på **LITTERÆRT FOLKEMØDE i SKØRPING d. 5. og 6. oktober**. Det finder sted på **Kulturstationen**, Sverrigårdsvej 4, Skørping. Den ligger nær ved banegården, og der er også gode parkeringsmuligheder.

Herman Bang Selskabet arrangerede i 2022 sit meget vellykkede første Litterære Folkemøde i Skørping med et righoldigt program om danske klassiske forfattere.

Programmet for årets folkemøde findes på *alle landets biblioteker*, og foredrag, teater, film, diskussioner m.m. udgør en perlerække af oplevelser.

Mange af Danmarks litterære selskaber er repræsenteret med en stand, også Karin Michaëlis selskabet, og man kan allerede nu købe billetter via derudad.dk og KultuNaut.dk samt via hermanbangselskabet.dk

Lise Busk-Jensen vil lørdag d. 5. oktober tale om selvbiografiske skrifter af tre kvindelige forfattere, nemlig Thit Jensen, Agnes Henningsen og Karin Michaëlis.

Et besøg kan meget anbefales!

De bedste hilsner til medlemmerne på Karin Michaëlis selskabets vegne,

Kirsten Klitgård

*Karin Michaëlis' buste ved genåbningen af Kulturhuset i Randers
d. 17. august 2024*

UDFLUGTEN TIL THURØ

lørdag d. 25. maj 2024

af Kirsten Klitgård

Deltagerne blev mødt på Svendborg Vest, hvor en lejet bus ventede. Vi kørte til Thurø på *dæmningen fra 1934*, som forløber nær de to landtanger, hvorimellem en lille *trækfærge* siden 1898 havde befordret passagerer og en smule gods. Den blev først drevet pr. håndkraft med en kæde under vandet, men fra 1911-1934 var drivkraften et el-kabel over vandet.

Vort første mål var Thurøs smukt beliggende *kirkegård*. Herfra skråner landskabet ned mod Skårupsund, og der er udsigt til godset *Bjørnemose* ovre på Fyn.

Thurø havde i gamle dage haft mange forskellige ejere, havde tilhørt kongehuset, havde været pantsat til de holstenske grever og havde siden været ejet både af adelsmænd og bisper. Da både Thurø og Tåsinge på et tidspunkt havde tilhørt Christian 4's svigermor *Ellen Marsvin*, lod hun i 1639 bygge *Trefoldighedskirken*, (opkaldt efter kongens skib, som er særlig kendt, fordi kong Christian under søslaget mod svenskerne 1644 på Kolberger Heide uden for Kiel mistede sit højre øje).

I 1803 havde storgodsejeren Peter Johansen *de Neergaard* fra Sjælland som et spekulationskøb erhvervet Bjørnemose og Thurø og ønskede at sælge øen fra. Han tilbød i 1810 Thurøs fæstebønder at købe øen og derved blive frie. De var i tvivl, men skipper *Jonathan Bergmann* fik dem med på idéen. Herefter fandt udskiftning af landbrugsjorden sted, bønderne flyttede ud fra landsbyen, og man forlod systemet med fællesdrift. Det var et led i landbrugsreformerne, som i løbet af flere årtier ændrede det danske landskab.

En mindesten for frikøbet med teksten "Slægters Tak for Fædres Handling" blev rejst centralt i Thurø by hundrede år efter, i 1910, ved en højtidelighed med besøg af konseilspræsidenten Klaus Berntsen.

Trækfærgen

I første omgang så vi kun kirkegården, da der fandt en bisættelse sted inde i kirken. Vi lagde blomster på *Karin Michaëlis'* og på den tidligere formand *Inga-Britt Olsens* gravsteder og gik derefter ad en smal sti ned til nordkysten.

I over 200 år, fra 1640-1860, var gudstjenesterne blevet forrettet af en præst fra Svendborg, som kom sejlende til *Præstelandingen*, indtil Thurø omsider fik egen præst. Øens konfirmander havde i alle årene måttet skaffe sig overfart pr. robåd eller sejlbåd herfra, når de skulle til præst.

To andre landingssteder var blevet flittigt brugt, *Post- eller Skipperlandingen* ud for gaden Snævringen og længere østpå *Ladegårdslandingen*, hvor man sendte mejerivarer til Fyn og kunne få skipperen til at tage alt muligt med til øen, f.eks. mursten, kul, eller mel til bageren. Varerne kunne man så hente med hestevogn.

Ved postbådens ankomst kl. 8 kunne Karin Michaëlis være blandt de ventende, der ville have deres breve så tidligt som muligt. En lokal har beskrevet et festligt indslag, hvor Karin med sine

gæster Thit Jensen, Betty Nansen og Herdis Bergstrøm ankom på morgenkvisten, tog sladrebenken i købmandsboden i besiddelse og sad og kommenterede alt. Damerne blev inviteret på kaffe inde hos købmanden og ved afskeden sagde de, at det havde været 10 gange bedre end en festforestilling i Det kongelige Teater. (ref. fra Jan Horskjær: *Maleren Niels Hansen*, s. 118)

Bergmannhus og lederen af arkivet Inger Sørsborg

Det var let at smutte ned til postbåden fra *Bergmannhus* på *Bergmannsvej* nr. 70 (begge navne hædrer mindet af skipper Bergmann). Det var Karin Michaëlis' sidste bolig på øen, fra 1933-1947. Her har lokalhistorisk arkiv sæde i husets overetage. Vi blev gæstfrit modtaget af personalet, som også viste os entréen med Karin Michaëlis' skrivebord og bl.a. Kirsten Kjærs maleri af Karins mor Sine Brøndum samt en lille bogsamling. Vi medbragte gaver: en porcelænskop, som har tilhørt Karin Michaëlis, og Karins lille guld-broderekniv med inskription på begge sider (*Trold* - Karins kælenavn – og *Fra Søster Harriet*). Efter Karins død har den været i niecen Ida-Gro Dahlerups eje. Hun gav den til *Beverley Driver Eddy* som tak for Beverleys store arbejde med biografien *Hjertets kalejdoskop*, og nu er den vendt tilbage til Thurø.

Den lille guldkniv studeres

Den tidl. Sparekasse (nr. 66) og Guldfuglen (nr. 64)

Lige i nærheden lå huset *Guldfuglen*, nr. 64, som Karin Michaëlis købte i 1931 og beholdt til 1937 i håb om, at hendes søster Alma og dennes mand Joost Dahlerup ville komme til Thurø. Det

prangende navn skyldtes, at en tidligere beboer, en bankdirektør for *Thurø og Omegns Bank*, som lå ved siden af i nr. 66, var stukket af med kundernes penge (i nutidens værdi ca. 20 millioner) og en elskerinde. Efter Karins tid som ejer havde det været kommunekontor, balletskole (Nini Theilade) og er nu børnehave.

Ikke mange huse fra Bergmannhus ligger restauranten *Thurøstuen*, hvor vi indtog vore måltider.

Dunja Gry og Paul i Thurøstuen

*Majtræet
ved Johannes Hansens hus (nr. 53)*

Bag Bergmannhus havde Karin haft en stor have, og lige over for hendes hus boede hendes gode ven, tømreren *Johannes Hansen*, hvor Karin var kommet over nærmest hver dag. Under hendes år i USA 1939-46 havde han sørget for pasningen af Bergmannhus, og til trods for, at han ikke kunne rejse sig fra sin stol (han fik sclerose), ordnede han også alt det praktiske ved bisættelsen.

*Julie Føste
og Karin Michaëlis
ved hjemkomsten
1946 til Thurø
efter eksilet i USA*

Johannes Hansen

Både over for ham og for sin tidligere husbestyrerinde *Julie Føste*, der boede i Svendborg, kunne Karin lette sit hjerte, og under USA-tiden bestyrede Julie Karins pengesager på øen, så godt det lod sig gøre. I *Troldspejlet 29* er den kærlige og fortrolige kontakt til Julie genspejlet i en række breve, og Julies eneste barn, Frits Føste, huskede endnu som over 90-årig levende mange detaljer fra Karins og Julies besøg hos hinanden.

En anden god og kærlig ven, tegneren *Marie Hjuler*, som stammede fra Randers og illustrerede *Lotte Lige glad*, kom ofte på besøg fra København og tegnede i 1933 Bergmannhus ude- og indefra.

Alle Marie Hjulers tegninger og akvareller fra Bergmannhus kan ses i Troldspejlet nr. 28.

Marie Hjuler

Derefter kørte vi til *Blåby* på sydkysten af øens nordlige del. Herfra har man en fin udsigt over bugten *Thurø Bund*, som i storhedstiden 1860 – 1920 hver vinter var fyldt op af de store oceangående sejlskibe, der var blevet bygget på et af værfterne på øen og kom tilbage fra deres langfarter for at overvintre. Hvor vanddybden på nordsiden var ringe, kunne skibene her komme tæt ind til land, når nybyggede skibe skulle løbe af stabelen eller kaptajnerne og styrmændene og de øvrige thurinske søfolk vendte hjem for vinteren. Hvor de kunne være sammen med familien nogle måneder og se skibene efter i sømmene, så de om foråret var klare til langfart. Synet af de omkring 100 hjemmehørende sejlskibe i Thurø Bund var noget, der fyldte thurinernes hjerter med stolthed og glæde.

Værfterne var ofte drevet af far og søn eller svigersøn i mange år og var kendt for fremragende arbejde. Det største af værfterne på sydsiden, Saugskær, blev i 1949 afløst af *Walsted bådeværft*, hvor familiemedlemmer, nu døtre, lige siden har stået i spidsen for bygning af lystbåde.

Karin Michaëlis havde fået lov til at navngive skibe og var æresmedlem af Sømandsforeningen. Ved hendes begravelse i 1950 blev Sømandsforeningens fane sænket to gange over graven.

Stien ved Thurø Bund. I midten Niels Hansens hus (med rødt tag). I baggrunden anes en lille skov af master fra Walsteds bådeværft.

Saugskær værftet er nr. 18 på kortet. Vigtige var også nr. 17, Gambøt, og 19, Boms værft.

Thurø Bund gav gode motiver for *malere*; Karins gode bekendt, maleren *Niels Hansen*, boede i *Blåby* og havde selv en jagt liggende ved sin anløbsbro og malede mange havbilleder. Også den tyske maler *Rudolf Jacobi*, der boede som flygtning hos Karin Michaëlis fra vinteren 1933 til sommeren 1934, brugte Thurøs kyster som motiv.

Johannes Larsen-tegning af Thurøskibe

Rudolf Jacobi: skibe i Thurø Bund 1933-34

De karakteristiske 3-mastere fra Thurø er også vel repræsenterede i Achton Friis' og Johannes Larsens *De Danske Øer* fra 1921.

Niels Hansen var også portrætmaler, og både Karin Michaëlis og hendes gæst gennem flere måneder i 1929, *Kirsten Kjær*, blev malet af ham.

En overgang var forholdet mellem de to malere ved at true Niels Hansens ægteskab.

Det var ikke første gang, hans trofaste hustru Anna måtte igennem sådan en oplevelse.

Kirsten Kjær, malet af Niels Hansen

Vi fik fra bussen et kik på den sydlige del af øen, *Grasten*, med en ganske lille havn og ellers skove og marker.

Først derefter kunne vi komme indenfor i *Trefoldighedskirken*, med fint gammelt træskærerarbejde i kirkestole og alter. Den stærke sømandstradition afspejledes i Sømandsforeningens gamle *fane*, som var blevet benyttet ved Karin Michaëlis' bisættelse, og i kirkeskibet *Ruth*. Det var en model af den eneste 4-master, som var bygget på Thurø, på Saugskær-værftet i 1920. Den havde i 1930 fået indsat en hjælpemotor, sejlede under 2. verdenskrig under engelsk flag og forliste 1943 i en storm ved Belfast. Modellen til kirken blev bygget på efterfølgeren Walsteds bådeværft, og da den blev indviet i 1960, gik skibets kaptajn, som havde overlevet forliset, forrest sammen med skibsførere fra Thurø.

*Evangelisten Mathæus ligner
Chr 4's svigersøn Corfitz Ulfeldt!*

*Sømandsforeningens gamle fane, kirkeskibet Ruth
og alteret, som er skåret i Lübeck i 1400-tallet*

Det stærke islæt af sømænd ses også af erhvervene på de 6 ejere af den *matrikel*, hvoraf Sophus og Karin Michaëlis i 1907 købte 2 parceller og lod bygge huset *Torelore*. Siden øens frikøb i 1810 havde matriklen været ejet af skibstømrere og skibsredere; kun de sidste to var henholdsvis murermester og fabrikant.

Denne gang kunne vi ikke komme indenfor i selve huset *Torelore* på Birke allé 12 B, men vi blev generøst budt indenfor i nr. 12 A hos *Sinnet Liljeström*, der havde boet i *Torelore* med sin mor og forfatteren Tom Kristensen.

Sinnets hus, *Kukkelurum*, ligger på et stykke af *Torelores* gamle grund. Hendes smukke hjem er præget af gammel kultur, og fra haven havde vi udsigt til *Thurø sund* og kunne kigge over på nabohuset *Torelore*.

Udsigten fra Sinnets have mod sundet

*Sinnet Liljeström, siddende i Tom Kristensens stol
(fot. Claus Stærbo)*

Fra Sinnet Liljeströms have ses Torelore

Figur af Kai Nielsen hos Sinnet

*A.C.V. Hansen
ved Karin Michaëlis' bisættelse*

Undervejs blev der fortalt om nogle naboer eller personer, der ofte kom på besøg i Torelore, f.eks. *A.C.V. Hansen* og familie. De var i 1917 kommet til Thurø fra den lille by Kjachta i Sibirien, nær ved den kinesiske grænse, hvor han i 9 år havde arbejdet som telegrafist og desuden bl.a. bygget 3 biografer og indført telefon i området.

Han følte sig knyttet til Karin med stor taknemlighed, kan man læse i hans bog "På yderste forpost for Det Store Nordiske Telegrafelskab", fordi hun havde hjulpet familien efter hjemkomsten til Danmark, hvorimod selskabet hverken havde bistået ham ved udrejsen eller etableringen i Kjachta eller betalt ham ordentligt.

Ved Karin begravelse på Thurø i 1950 holdt han en meget hjertelig tale.

*A.C.V. Hansen
som ung*

Illustratoren *Hedvig Collin* havde et årelangt, frugtbart samarbejde med Karin om Bibi-bøgerne med, hvad Beverley Driver Eddy diplomatisk karakteriserer som 'lejlighedsvis uoverensstemmelser' (*Hjertets kalejdoskop*, s. 225). Den yngre veninde *Estrid Ott* har i et brev til Karin med harme mere bramfrit gengivet selvhævdende udtalelser af Hedvig Collin, som f.eks. at hun sagtens kunne have skrevet bøgerne og ikke blot tegnet til. Ikke desto mindre holdt de to samarbejdspartnere ferie på Rivieraen i 1927 sammen med en af Karins gode veninder, den humoristiske og hjertevarme forfatter *Herdis Bergstrøm*.

*Karin Michaëlis på ferie i Frankrig
i Hedvig Collins streg*

*Baggesen i aktion, tegnet af
Hedvig Collin*

En artist med international succes, *Carl Baggesen*, havde Karin lært at kende, da hun og Sophus i 1905 boede i et lejet sommerhus i Gl. Hestehave på Fynsiden. Lejerne ved siden af var Baggesen og hans hustru, som assisterede ham under hans optræden som 'tallerkensmadrer', og de flyttede også senere ind i et hus på Thurø. Baggesen var blandt de optrædende i varietéen Wintergarten i Berlin, som Karin besøgte en af dagene mellem sin første oplæsning og sit første foredrag om "Den farlige Alder" i januar 1911. Hun var intetanende gået med og glædede sig til gensynet med Baggesen, men blev dybt chokeret over senere at se en karikatur af sig selv på scenen udført af klovnen Joseph Giampietro i kvindekæder. At karikaturer kan være et smigrende bevis på berømmelse, forstod hun først langt senere.

Den unge forfatter *Aage Dons* havde i 1929 skrevet til Karin Michaëlis og bedt hende om råd, og trods en overvældende arbejdsbyrde havde hun svaret ham og opmuntret ham i hans kunstneriske udvikling, samtidig med, at hun gav ham helt konkrete praktiske anvisninger om at få tekster udgivet. Et vigtigt værk, der skulle skrives, var inspireret af hans egne sangstudier og fornemmelse af, at en karismatisk sangpædagog kan have en skadelig indflydelse på sine elever. Dons mødte Karin hos Hedvig Bergstrøm i 1935, det år, Dons' debutroman "Koncerten" udkom. Karin skrev engageret til ham om dette værk og siden om mange andre af hans bøger, og der udviklede sig et varmt venskab.

At Karins breve til Dons er bevaret, skyldes, at Dons gjorde en undtagelse fra sin øvrige korrespondance og sine dagbøger, som alle blev brændt. Han overlod disse breve til en ven, *Allan O. Hagedorff*, som skulle finde den bedste anvendelse for dem. Det gjorde Hagedorff, da han gav dem til den amerikanske professor *Beverley Driver Eddy*, som samlede materiale til sin biografi om Karin Michaëlis, der først udkom i Wien ("*Kaleidoskop des Herzens*", Edition Praesens, 2003) og i 2013 på dansk ("*Hjertets kalejdoskop*", oversat af Kirsten Klitgård og udg. af Karin Michaëlis selskabet. Anden reviderede udgave 2019).

Beverley Driver Eddy har udgivet alle Karins varmhjertede breve til Dons i artiklen **”Min kære unge Ven”**, der indgår i en anden af Karin Michaëlis selskabets udgivelser: **”Skriftens vagabond”**. Denne bog rummer mange interessante artikler om aspekter af Karin Michaëlis, heriblandt yderligere en af Beverley Driver Eddy, **”Et talent for venskab”**.

Lykke Asmussen g. Madsen

Lykke Asmussen kom i 1927 som 14-årig pige til Torelore. Her hjalp hun både Karin og hendes mor Sine.

Romanen **”Mor”**, som Karin skrev efter moderens død, viser, at den unge pige var god til at omgås den gamle dame. Lykke, siden gift Madsen og bosat i København, har fortalt om Karins generøsitet (på vejen til Torelore havde hun set en vagabond ligge i en grøft, og da hun fortalte det til Karin, blev hun straks sendt hen til ham med 50 kr. svarende til 2.200 kr. i dag). Hun fortalte i en avisnotits, at **”alle kom til at holde af fru Michaëlis”**, og i Karins sidste år i København så hun dagligt til den skrøbelige forfatter. Hendes breve til Karin indledes med **”Kære lille fru Michaëlis”**.

Aage Dons, tegnet 1941 af Johannes Jensen. Trykt 26.6. 1942 i Sorø Amtstidende.

Nu gik det tilbage over Thurø-dæmningen, men der var endnu et punkt på dagens program: **Brechts hus** på Skovsbostrand nr. 8 i det vestlige Svendborg. Adjunkt **Mette Brusgaard** fra Svendborg gymnasium fortalte om husets historie og nuværende anvendelse som stipendiatbolig. Hun viste os huset udefra og indendørs og forærede hver deltager

bogen **”Brechts hus i Svendborg”** (med bl.a. et fint lille kapitel om Karin Michaëlis). Skuespilleren **Jesper la Cour**, som for øjeblikket beboede huset, deltog i samtalen. Huset ligger smukt ved Svendborgsund.

Jesper la Cour, Bente, Paul Opstrup

Efter en indholdsrig dag i pænt vejr kunne den flinke buschauffør aflevere deltagerne ved Svendborg Vest station kl. 18.

GEN-UDGIVELSE

Af de mange personer nævnt i teksten om UDFLUGTEN var kun en enkelt, *Rudolf Jacobi*, en af de udenlandske gæster, der så talrigt kom til Thurø.

Ud over de mange besøg af venner og familie i alle de år, hvor Karin boede på Thurø, var øen i årene 1933-39 et fristed for et stort antal mennesker på flugt.

Om en række af dem hører man i **Sine Bang Nielsens** bog fra 2010 ”**Den grønne ø. Karin Michaëlis’ asyl**”. (Andet revid. oplag fra 2016 er nu genoptrykt med enkelte rettelser).

Bogen var udsolgt, og et genoptryk virker yderst relevant i en tid som vor med mange flygtninge, hvor det kan være så som så med gæstfriheden.

Herunder en opdateret version af *Margit Andersens* anmeldelse af den i *Kommunist*.

I eksil på den grønne ø

Af *Margit Andersen*

Dagen efter Rigsdagsbranden i 1933 forlod Bert Brecht og Helene Weigel Tyskland, og i første omgang endte flugten på Thurø, der ligger ud for Svendborg. Her havde forfatterinden Karin Michaëlis oprettet sit lille, private asylcenter for forfulgte mennesker. Foruden sit hus Torelore med tre små træhuse i haven ejede hun to andre huse, så der var plads til nogle stykker. At Brecht-familien søgte dertil var ikke tilfældigt, for Karin Michaëlis og Brechts kone, Helene Weigel, som havde mødt hinanden i Wien, var nære venner. Familien blev installeret i Torelore i et halvt årstid, indtil den kom under eget stråtag ved Skovsbostrand lidt uden for Svendborg, hvor Brecht blandt andet skrev Svendborgdigte, som er udkommet på dansk på forlaget Multivers.

Gæsterne på Thurø kom mange steder fra, nogle var politisk forfulgte, andre racemæssigt, en del både-og, men gennemgående var det intellektuelle og kunstnere. En undtagelse var gentlemantven, Storm Nielsen, som Karin Michaëlis havde skaffet kongeligt amnesti og derefter taget under sine vinger. Han kendte alt til dennes verdens uhæderlighed og havde derfor sikret sit træhus med et utal af låse. Det morede Brecht sig så meget over, skriver hans muse og sekretær, Ruth Berlau, i sine erindringer, at han blev inspireret til sammen med hende at skrive en kriminalkomedie, der byggede på den berømte tyvs historie. Stykket blev dog aldrig opført.

Nævnes skal også den østrigske forfatter Maria Lazar, som inden for de seneste år er dukket op på det danske bogmarked med tre romaner og en samling fortællinger.

Om yderligere sytten af disse gæster, der for en tid fandt ro på øen, har Sine Bang Nielsen fortalt i den lille, fine bog ”Den grønne ø. Karin Michaëlis’ asyl”, som netop er udkommet i tredje oplag. Den indledes med et informativt forord om forfatteren og humanisten Karin Michaëlis, der altid reagerede, både i skrift, tale og handling, når hun oplevede oprørende forhold.

Sine Bang Nielsen: Den grønne ø. Karin Michaëlis’ Asyl.

83 sider. 60 kroner. Kan bestilles hos Kirsten.Klitgaard@post.tele.dk

ET UKENDT BREV fra Karin Michaëlis

En henvendelse til vores medlem *Helge Scheuer Nielsen*, der vil være kendt af mange for sine udgivelser i serien *Kvinder skriver*, fra en lektor og dramaturg ved Thomas Sessler Theaterverlag i Wien, har givet en uventet bonus.

I en korrespondance, som også indbefattede *Exilbibliothek* i *Literaturhaus* i Wien, og som jeg blev indblandet i som oversætter, viste det sig, at der i boet efter den østrigske forfatter **Maria Lazar** lå et brev fra Karin Michaëlis til Maria Lazars datter *Judith* (hvis kælenavn var Lutti), skrevet efter nyheden om Maria Lazars selvmord 1948.

Dette brev har jeg oversat til *Exilbibliothek* og kan her give vore medlemmer lejlighed til at læse. Judith Lazar var født 1924 og havde været på besøg hos Karin med sin mor og moster Auguste Lazar, og mens de to søstre foretog en længere rejse helt til Skagen (hvorfra Maria Lazars pseudonym *Esther Grenen* stammer), havde Karin passet den lille pige så længe.

Herunder brevet:

Pension Gotha 129 Gothersgade
April 1948 København

Kære stakkels lille Lutti -

Nu har jeg grædt alle mine Taarer for din Mor, og nu begynder jeg at falde til Ro igen i den Tanke, at det vel var det bedste, der kunde ske. Men saa alligevel gør det saa bitters ondt, for i de sidste to Breve, jeg fik efter Jul, lod det til at være meget bedre, og at din Mor bestemt troede, at den engelske Læge kunde helbrede hende. Allerede i Forfjor, da hun laa paa Frederiksberg Hospital mente alle, at det var haabløst, men Gudskelov at hun selv troede paa Bedring. Hun var saa glad for mine Breve og nu er jeg saa bedrøvet over, at jeg ikke fik hendes sidste besvaret, men jeg er slet ikke rask selv. Jeg har jo haft Hjerneblødning og har Angina Pectoris og betændelse i Hjertekødet foruden det høje Blodtryk. For mig er hvert Brev en stor Besvær, og jeg har jo min Søster i Amerika og min Broders Søn i Afrika og Bali (Genias Brodersøn i Australien), de maa have Breve.

Naar du engang finder Ro og Tid og Lyst til at skrive, fortæl mig saa alt hvad du kan om den sidste Tid. Jeg ved jo hvilken storartet, opofrende god Datter du har været. Jeg kan tænke, at det er svært for dig nu ogsaa pekuniært. Igaar skrev jeg til Nationalbankens Direktør og bønfuldt om Tilladelse til at maatte sende dig 200 svenske Kroner til Hjælp til Begravelsen. Jeg haaber, det bevilges og da vil de omgaaende blive sendt. Hvis han siger nej, prøv da, om du ikke kan finde en udvej til at faa Pengene gennem nogen i Sverrig, der senere kan faa dem af mig. Det er kun en ganske lille Hjælp, og Gud skal vide, jeg sendte gerne mange Gange det Beløb, men jeg selv kommer ikke mere til at arbejde og har maattet sælge Møbler, Sølv, Billeder og Tæpper for at klare mine sidste Aar. Men de 200 (vist ca 2½00 danske) kan jeg udmærket godt undvære. Det er i stedet for Blomster. Din Mor og jeg stod hinanden meget nær og stolede helt paa hinanden. Vi var Venner fra 1912, da hun var en stor Skolepige. Med Maria Lazar er det, som om jeg for anden gang mister Genia – det Savn jeg aldrig overvinder. Merete Bonnesen skrev saa smukt om din Mor i Politiken. Havde hun ikke skrevet, havde jeg gjort det. Men det kunde ikke være bedre eller mere taktfuldt.

Kære lille Lutti. Skulde du nogensinde komme til København, inden jeg er gaaet bort, hvad ikke kan vare mange Aar, saa svag jeg føler mig, saa maa du endelig opsøge mig. Kan du huske Lykke Madsen paa Thurø, I legede sammen som smaa? Hun sender dig mange Hilsener og er et dejligt Menneske.

Farvel lille Lutti. Jeg omfavner dig i Tankerne. Din egen

Karin Michaëlis

THURØ - billeder i sindet

I sin muntre artikel fra 1934 i anledning af indvielsen af broforbindelsen mellem Thurø og Fyn kaldte Karin Michaëlis Thurø for ”Verdens dejligste Ø” (Troldspejlet nr. 50), og et utrykt manuskript i Randers Stadsarkiv har overskriften ”Fra min Eventyrø”.

Indledningen til et andet lille manuskript fra arkivet med blyantoverskriften Thurø, som også fortæller små træk om øen, lyder sådan:

Som Barn drømte jeg om engang at ”opdage” en øde Ø, hvor jeg som en anden Robinsonina kunde starte Livet paa ny og mirakulær Vis. Som purung Pige tilbragte jeg et Aar paa den sandede, havbeskyllede Læsø, og landede omsider paa den smilende, brilleformede yndefulde Ø Thurø.

I en kronik i Politiken fra 20.9.1912, ”Svendborg og Omegn”, skildres flere af Thurøs herligheder efter nogle få linjer om Svendborg, der rummer denne charmerende detalje, som læseren ikke skal snydes for:

Kernen af Byen er rød og rødtaget med Gyder saa krumme og stejle, at den, der taber en Tøøre oppe i Byen, først finder den igen nede ved Havnen; men saadan skal det indre af en god, gammel dansk Provinsby se ud.

Langsomt kommer man nærmere, idet hele egnens maritime atmosfære fremmanes:

Skibsværfter og Baadebyggerier ligger tæt og trindt i Øernes Udkanter, stundom ved Foden af høje Skrænter med hundreaarige Ege ludende udover. Som Spætternes Slag i de dybe Skove lyder her daglangt ud over Søen Tømmermændenes ensformige Hamren. Det er stolte Dage baade for dem, der udførte Arbejdet, og dem, der lever i Nærheden, naar et nyt Fartøj ”løber af Stablen”. Hver ny Baad, hvert nyt Skib betyder ikke blot Penge, men Ære.

Og så kirkegården på Thurø:

Den ligger saa smukt, at selv Pessimister – hvis de kendte den – vilde forsone sig med Livet blot for en Gang at kunne sove den evige Søvn der. Af alle de Kirkegaarde, jeg har set – og jeg samler paa Kirkegaarde, det er en fornøjelig Mani, og jeg behøver ikke at frygte, hverken Tyve eller Ildebrand skal berøve mig min Samling – kan, hvad Beliggenhedens Skønhed angaar, kun én eneste maale sig med Thurøs, og den findes i Konstantinopel.

Dejligt er det at sidde og falde i Tanker paa Bænken under det store Træ med Ryggen til Kirken, medens Klokkerne ringer Solen ned over de dunkeltblanke Vande, hvor Baade flyder stille og fredeligt som Blomsterblade i en Havedam. Der er saa uendelig stille henunder Aften, ingen skulde ane, at Havet var nær, at Stormene kan tude, saa Husene ryster og Træerne, set oppefra, ligner hvirvlende Malstrømme.

Karin Michaëlis’ gode veninde Herdis Bergstrøm sang øens pris i et brev til Henrik Pontoppidan (14.8.1916, henrikpontoppidan.dk), som var blevet opfordret til at komme på besøg:

Nu er jeg kommet tilbage til denne smukke, smukke Ø. [...] Jeg sidder og skriver til Dem paa den Veranda, der hører til ”Deres Hus” – for Dem selv. Udenfor Verandaen skraaner Haven ned til Svendborgsund – jeg synes, det er et helt lille Paradis. Solen skinner, Vandet blinker, og den ene store Sejler toner forbi efter den anden – om Aftenen ligner de smaa snollede Sunddampere, naar de oplyst sejler forbi, smaa svømmende Pragtpaladser – det er ikke lidt at byde paa, vel?

Intet under, at selve øens magi kunne have en lægende virkning på flygtninge eller andre, som kom på besøg hos Karin Michaëlis på Thurø med uro i sindet. Omend de store sejlskibes tid var forbi i 1930’erne, var atmosfæren fredfyldt, og besættelsestidens mørklægning havde endnu ikke slukket lyset til lands og til vands.

Øen var en velgørende ramme om Karin Michaëlis' gæstfrihed og hjælpsomhed over for de mange, som trængte til ly og her fandt nye kræfter og håb om mulighed for et bedre liv.

K.K.

Karin Michaëlis om BREVE

I bogen *Das Heilige Feuer*, som udkom i 1930 i Dresden og havde undertitlen *Schicksale* [= Skæbner] *und Menschen*, handler det afsluttende kapitel om en vigtig del af Karin Michaëlis' tilværelse på Thurø.

Det har titlen **WAS DIE POST BRINGT** og viser bl.a., at hvis man havde tålmodighed til at vente til middagstid, kunne man hente sin post i *Thurøs posthus, Bergmannsvej 43*.

Huset findes endnu, men er i modsætning til tidligere nu kun i en etage.

Da Bergmanns hus, som har nr. 70, ligger lige over for Johannes Hansens hus i nr. 53, har der ikke været mange skridt til posthuset.

Her følger teksten på dansk, oversat af Kirsten Klitgård.

Bergmannsvej nr. 43 i dag

HVAD DER KOMMER MED POSTEN

Der findes mennesker, som dyrker venskaber, og andre, der dyrker pottedplanter. Nogle nærer en sand lidenskab for hunde, andre for malerier, og igen andre for børn og breve.

Jeg hører til de sidstnævnte. Breve er en lidenskab for mig og har været det lige siden de fjerne dage, hvor vi i skolen skrev 'gækkebreve' til hinanden, små vers uden underskrift, hvori vi lagde en lille presset og døende vintergæk, som vi havde fundet udenfor i martsneen.

Postbudets skridt på trappen er i mine ører lige så liflig musik som den Niende symfoni. Søndagen er en ubehagelig dag, for der kommer posten kun én gang, en eneste ynkelig gang i løbet af den dobbelt så lange dag. For ikke sandt, når andre dage har tolv timer, har søndagen mindst fireogtyve. Det burde være et anerkendt faktum.

Grunden til mit personlige nag over for søndagen skyldes vel, at postbudet kun kommer én gang om dagen. Naturligvis kan man hente sine breve mellem kl. tolv og to om søndagen, og det gør jeg også. I postkontoret i min egen bydel. Jeg betror det ikke til noget andet menneske at hente min søndagspost, dertil er spændingen for dyrebar. Det er jo også en adspredelse og en berigelse. Jeg føler, hvordan min menneskekundskab vokser, hver gang jeg henter post.

Postkontoret er meget lille, men små stuer anses som regel for at være hyggeligere end store. Der bliver lukket op klokken tolv, og ind styrter hele flokken af mennesker, der har ventet udenfor på gaden. De fleste i deres søndagsstads. Jeg bor i et fint kvarter, de fleste er 'bedrestillede' mennesker, nogle af os bor i egen villa med kusk og tjener, chauffør og bil. Det gør jeg ikke. De fleste af os er gamle præster, for vi bor i nærheden af byens smukkeste park, ja – efter min mening den smukkeste i verden, og derinde har gamle præster, der lever af deres pension, fred og ro.

De er værdige og velvillige af væsen, og de står så gudhengivent og venter, til klokken slår det tolvte slag. Andre styrter ind, maser sig frem, henimod lugen, hvor postekspedienten sidder og

uddeler glæde og sorg, de gamle gejstlige går fromt og besindigt op ad alle trapperne, de stiller sig allerbagest, de mister ikke deres værdighed. Men de rækker en konvolut med navn og adresse hen over de utålmodige, konvolutten vandrer videre, indtil den strandes hos postekspedienten, der stabler alle den slags breve i en bunke. Unge mennesker, der venter pengeforsendelser eller kærestebreve, står og vipper fra den ene fod til den anden. Flotte levemænd hilser med hånden og ryger videre på deres cigar, deres utålmodighed opløses i røg, de lader, som om det kun er en ren undtagelse, at de er her. En morlille, der venter brev fra sønnen i Amerika, fortæller vidt og bredt de nærmest stående fremmede om den prægtige søn. En køn, ung dame, hvis parfume fylder hele lokalet, benytter ventetiden til at hypnotisere alle de mandlige væsener. Små drenge borer sig frem under armene på de voksne. Postekspedienten samler konvolutterne i en bunke og begynder at dele dem ud.

Man siger, at moderne mennesker ingen mimik har. Ak, hvor mange skuffelser, hvor megen fryd, beroligelse, dyb fortvivelse afspejles ikke i deres ansigter, medens brevene efterhånden når deres hænder.

Jeg står blandt de andre, skælvende og med skælvende hjerte. Ved jeg egentlig selv, hvad jeg forventer? Står jeg her ikke snarere for at føle forventningens søde fortryllelse? Jeg kan forvente alt. Den dybeste sorg, den største glæde. En tilintetgørende eller en frydefuld overraskelse. Hele mit liv sat ind på rouletten. Sort eller rød ...

Uberørt smilende deler postekspedienten i lugen de hvide, gule, grå breve ud og dem med sort sørgerand.

Og til mig var der en regning, to reklamer, den ene fra en støvsugerfabrik, den anden fra et mejeri, der sender mælk i plomberede flasker fra køer uden tuberkulose til nyfødte børn. Jeg fjerner mig med min skat. Skuffet? Åh nej ... jeg fik jo breve. Og jeg var gået hjemmefra for at hente breve. Altså ... hvis jeg ikke havde fået nogen, var jeg gået meget bekymret hjem, fordi jeg ventede breve og ingen fik.

Jeg kender en mand, der skynder sig hjem hver dag, når han kommer fra dagens arbejde, for at se, om der er kommet post. Han korresponderer ikke med nogen. Hans venner bor i den samme by som han og har alle telefon, ligesom han selv. Postbudet kan kun bringe ham regninger og reklamer og bringer ham da heller ikke andet. Og alligevel er det det festligste øjeblik på dagen, når han kommer hjem og låser postkassen op. Han venter det umulige ... Ak, jeg forstår ham så godt.

Breve er som børn, hvis man vil tilgive mig et banalt ordsprog : en guds gave og en djævelsk plage!

For eksempel skal man tit svare på breve. Bare tanken om at skulle besvare et brev, når man absolut ikke har lyst til det, er jo gyselig. Men det skal gøres. Eller man lægger det i den bunke, hvor andre ubesvarede breve ligger og stirrer på os med formanende øjne. Et uopdaget mord kan ikke belaste forbryderens samvittighed mere end en bunke ubesvarede breve tynger et almindeligt menneske med ordenssans. En skønne dag kaster man sig så ud i at besvare dem. Og det går så let og så gesvindt. For hvert brev, der bliver besvaret, mærker man englevinger vokse frem, og til sidst, når det hele er overstået, føles det, som om man kunne flyve hen over tagene, lige så let som de små røde og blå balloner, børn leger med. Og man lover sig selv i sit stille sind, så sandt ... (nej, man må ikke bande) at man i fremtiden altid straks, øjeblikkeligt, vil besvare hvert eneste brev, der kommer.

Næste dag begynder man igen at lægge i bunke ...

Men alt dette var bare sådan i al almindelighed, en indledning til det væsentlige, til det jeg har på hjerte.

Altså, jeg elsker breve, og i mange år opbevarede jeg alle breve, i pæne små bundter, bundet med silkebånd, silkesnore og, i mangel af bedre, med snor eller sytråd. Min hensigt med det var, at når

jeg var blevet gammel og ikke havde noget at lave, alle mine venner var døde, og jeg sad alene i min kakkellovnskrog og frøs og var glemt af alle, undtagen af Vorherre, så ville jeg læse alle disse breve igen og endnu engang opleve min ungdom. I erindringen.

Men min bolig blev for lille. Jeg har opgivet denne alderdommens trøst, jeg besvarer breve og river breve itu, jeg besvarer ikke breve og river alligevel breve i stykker.

Jeg er mig bevidst, at jeg aldrig, før i dag, har omtalt min lidenskab for breve offentligt, men den må alligevel være sivet ud. For – og nu kommer jeg til hovedsagen – jeg får så mange breve, at jeg i ramme alvor leger med tanken om at flygte ud i en øde ørken, hvor intet postbud kan nå mig. Jeg kan ikke mere. Jeg drukner i breve.

Min arme hjerne har ikke ro hverken dag eller nat, den arbejder fortvivlet, medens jeg sover, men da en hjerne nok kan diktere et sovende menneske, men en sovende hånd ikke skrive noget ned efter hjernediktat, så er resultatet, at jeg hver dag som følge af min dårlige samvittighed vågner med en møllesten om halsen.

I gamle dage havde man ”kloge koner”, der vidste råd for alt. De nød høj anseelse og blev som regel brændt. De findes ikke mere. Jeg afviser på det bestemteste at være en efterfølger, og jeg vil helst ikke brændes. Jeg er ingen ”klog kone”. Jeg ved ikke råd for alt.

Nu løb bægert lige over. Og nu vil jeg lade læseren dømme, om jeg ikke er i min gode ret til **til** enten at fortvivle - eller brænde breve uden at besvare dem.

Posten kom for lidt siden med følgende: Først fem helt private breve, deriblandt et fra en svigerinde, der beder mig om at købe en sportsvogn til hendes lille dreng, og et fra en bror, som beder mig købe en bamse til samme barn, men denne bjørn skal så vidt muligt ligne en rigtig bjørn ”for ikke at ødelægge barnets smag”. Barnet er tretten måneder. En ven beder mig i et andet brev om at gå ind på universitetsbiblioteket og finde nogle artikler, han engang har skrevet, og skrive dem af, han kan ikke sige præcis hvor de ligger, men er overbevist om, at jeg nok skal finde dem, når jeg bare ved hans navn.

En dame sender mig et skuespil, som jeg skal indlevere til Det Kongelige Teater i København og til Nationaltheatret i Oslo. Hvis sidste akt ikke skulle være god, beder hun mig om at gøre hende den tjeneste at omarbejde den.

En sindssyg dame opfordrer mig til at besøge hende i Schweiz, så vil hun give mig stof til en roman. En anden dame fortæller mig i et brev hele sit livsforløb, jeg skal afgøre for hende, om hun skal lade sig skille fra sin mand eller ikke. En bedrøvet ægtemand fortæller, at hans kone har forladt ham og ikke vil vende tilbage. Han elsker hende og er overbevist om, at hun ville komme, hvis hun blot fik et rigtigt rørende brev. Men det kan han ikke skrive, ville jeg ikke gøre det for ham. Konen hedder Klothilde.

En mor beder mig om ikke at skrive flere bøger, fordi hendes datter efter at have læst mine bøger har fået den idé, at hun vil være forfatter, og moderen regner det for at være en ligeså dårlig og uanstændig beskæftigelse som en balletdanserindes.

En anonym dame fortæller mig med rødt blæk, at jeg ”burde piskes med skorpioner”, fordi jeg har skrevet en vis meget omtalt bog. Og sådan som hovedpersonen i den afskyelige bog er hun, gudskelov, ikke. ”Med højagtelse” og små prikker. En anden anonym kvindelig brevskriver indleder sit brev med overskriften: Furie! Sappho!

En bondekone fra Jylland beder mig om at sætte penge i et hønseri. To unge piger spørger mig, om der mon er noget ondt i at kysse en voksen herre; pigen, det drejer sig om, er seksten år gammel, og han er hendes onkel.

En dame beder mig om at tage hendes datter med som kammerjomfru, når jeg næste gang rejser til Amerika, og hvis ikke, om jeg ikke kan skaffe hende en stilling. Hun har også en veninde, der tilvirker smukke hedebo broderier. Om jeg ikke vil tage et af dem med og sælge det derovre.

En anden dame beder mig forklare udførligt, hvordan den ægteskabsforsikring, som jeg skulle have oprettet (jeg har aldrig oprettet noget sådant eller blot tænkt på at oprette det, jeg har fremsat

idéen til det og ikke andet) er indrettet, eftersom hun gerne vil have en stilling som agent for den. Hvor høj provision betaler jeg.

Fra Amerika får jeg tilbudt aktier i guldminer.

En dame spørger mig, hvorfor jeg lader Ulla Fangel* drukne sig. Hun mener, at tæring ville have gjort sig bedre. Jeg skal i alle tilfælde svare hende. Og hvis jeg skulle have lyst til det, kunne jeg jo i en ny udgave ændre slutningen, dog ønsker hun, at hendes navn bliver nævnt i en fodnote.

En dame, der bor på et gods, men ikke er tilfreds med at blive et godt parti, beder mig om at give hende undervisning i – at skrive bøger. Hvor stort honoraret er, spiller ingen rolle.

En herre beder mig ”snarest muligt” og med diskretion svare på følgende:”Er det klogest, når man er enkemand med fem børn uden nogen høj løn og tænker på at indgå ægteskab med en ung pige fra en velhavende familie, at fri mundtligt eller skriftligt?” Han indrømmer, at han stammer lidt, håndskriften er derimod flydende.

— — — Foran mig ligger der endnu seks uåbnede breve. De skal få lov til at ligge uåbnede, indtil jeg næste gang med bævende hjerte lytter efter postbudets trin på trappen – og han ikke har noget med.

* I den tyske udgave af ”Lillemor” hedder hovedpersonen Ulla Fangel. I den danske Marthe.